

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»**

**СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ»
(Модуль 2)**

*для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання*

Дніпропетровськ ДВНЗ УДХТУ 2011

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ»
(Модуль 2)

*для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання*

Затверджено на засіданні кафедри
філософії.
Протокол № 9 від 24.06.2011

Дніпропетровськ ДВНЗ УДХТУ 2011

Словник-довідник з курсу «Соціологія» (Модуль 2) для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл.: Л.Г. Московських, В.Б. Мягких, Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2012 р. – 9 с.

Укладач: В.Б. Мягких, канд. соц. наук

Відповідальний за випуск А.Г.Чичков, канд. філос. наук

Навчальне видання

Словник-довідник з курсу «Соціологія»
(Модуль 2)
для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Укладач: МЯГКИХ Вероніка Борисівна

Редактор Л.М. Тонкошкур
Коректор Л.Я. Гоцуцова

Підписано до друку . Формат 60-84 1/16. Папір ксерокс. Друк різнограф.
Умовн.-друк. арк. 2,06. Облік.-вид. арк. 2,14. Тираж 50 прим. Зам. № . Свідоцтво
ДК № 303 від 27.12.2000.

ДВНЗ УДХТУ, 49005, м. Дніпропетровськ 5, просп. Гагаріна, 8.

Видавничо-поліграфічний комплекс ІнКомЦентру

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА І СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ.

АНДЕРКЛАС – так звані пасивні бідні, що відмовляються брати активну участь в житті суспільства, перестали шукати роботу і тривалий час користуються програмами соціального забезпечення.

БАГАТОСКЛАДОВІ СУСПІЛЬСТВА – суспільства, поділені на великі групи за певними соціальними ознаками, що мають політичне значення.

БІДНІСТЬ АБСОЛЮТНА – це такий рівень доходів, який не дозволяє індивідові дотримуватися мінімального рівня споживання для задоволення фізіологічних і соціальних потреб.

БІДНІСТЬ ВІДНОСНА – неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період.

БІДНІСТЬ СОЦІОЛОГІЧНА – поділ населення на умовні групи за фактом наявності матеріальних ресурсів та виключенням з нормального життя за існуючими у суспільстві стандартами.

ВЕРСТВА СОЦІАЛЬНА – сукупність індивідів, зайнятих економічно й соціально рівноцінними видами праці, які отримують приблизно рівну матеріальну та моральну винагороду.

ВИСОТА СТРАТИФІКАЦІЇ – соціальна дистанція між найбільш високим і найбільш низьким статусами певного суспільства.

ДИСТАНЦІЯ СОЦІАЛЬНА – ступінь горизонтальної чи вертикальної близькості або відчуженості соціальних суб'єктів одне від одного.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес і стан розшарування певної соціальної цілісності (соціуму, спільноти тощо) на складові частки чи елементи (індивіди, групи та т.і.).

ЕКОНОМІЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ – ієрархічна диференціація основних верств населення за матеріальним станом.

ЕЛІТА – соціальний прошарок суспільства, становище і якості якого дають йому змогу впливати на процес управління, ціннісні орієнтації і поведінкові стереотипи людей.

ІДЕНТИЧНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – самоототожнення індивіда з тими групами й спільнотами, які він сприймає за «свої» і стосовно яких він може сказати «ми».

ІСТОРИЧНІ СИСТЕМИ СТРАТИФІКАЦІЇ – рабство, касти, стани, класи.

ІЄРАРХІЯ СОЦІАЛЬНА – побудова суспільства, спільнот за рівневою ознакою з послідовним підпорядкуванням нижчих рівнів вищим.

КАР'ЄРА – процес і результат переміщення індивіда між трудовими позиціями чи професійними заняттями протягом трудового життя.

КЛАС СЕРЕДНІЙ – основна частина соціальної структури суспільства з розвинутою ринковою економікою, до якої входять дрібні та середні власники, фермери, менеджери, державні службовці, вчені, лікарі, висококваліфіковані робітники тощо.

КЛАС СОЦІАЛЬНИЙ – соціальні спільноти людей, один із основних елементів соціальної структури суспільства, що виокремлюються за такими своїми наступними ознаками: характер трудової діяльності; відношення до права

власності на засоби виробництва; майнове становище, зумовлене розмірами доходів; відношення до влади.

КЛАСОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ – за Марксом невід'ємна для капіталістичного суспільства тенденція зростання усвідомлення протилежності інтересів двох основних класів, що в кінцевому рахунку формує з них протилежні політичні напрями.

КЛАСОВЕ ПАНУВАННЯ – влада, що здійснюється однією соціальною групою над іншою за рахунок відповідного класового домінування.

КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ – соціологічні концепції, змістом яких є прагнення пояснити поведінку людей з огляду на їх місце в соціальній структурі.

КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ – соціальна стратифікація забезпечує виокремлення соціальних верств за важливими для конкретного суспільства наступними ознаками (критеріями): характером власності, розміром доходів, обсягом влади, освітою, престижем, національними і релігійними рисами тощо.

МАКРОСТРУКТУРА СОЦІАЛЬНА – характерний для даного суспільства склад класів, верств, етнічних, професійних, територіальних, демографічних та інших соціальних груп, а також сукупність сталих відносин між ними.

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – переміщення соціальних суб'єктів на узбіччя соціального життя, в нижчі соціальні прошарки.

МАРГІНАЛЬНІСТЬ – втрата особистістю об'єктивної приналежності до певної соціальної групи без наступного входження до іншої, а також втрата нею норм та цінностей відповідної субкультури.

МАСШТАБ НЕРІВНОСТІ – коефіцієнт співвідношення найбільш високого прибутку з найбільш низьким.

МІГРАЦІЯ – просторове переміщення, переселення осіб чи їх груп, пов'язане зі зміною місця проживання на достатньо тривалий термін.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА – територіальне переміщення населення з метою зміни місця працевлаштування і пошуку роботи з одержанням за це відповідної винагороди.

МІКРОСТРУКТУРА СОЦІАЛЬНА – сталі зв'язки в малих групах, що виникають між індивідами на основі їх соціальних статусів і ролей, а також соціальних норм та цінностей.

МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – перехід людей із одних суспільних верств, груп до інших (соціальне переміщення), а також рух до позицій більш престижних (соціальний рух), або ж рух в напрямку низьких ієрархічних позицій.

МОБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВИДИ – існує два види соціальної мобільності: соціальне сходження та соціальна деградація, які, в свою чергу, реалізуються у двох формах – у формі проникнення індивіда з нижнього шару суспільства в більш високий чи навпаки та у формі створення індивідами нової групи й проникнення її в більш високий соціальний прошарок.

МОБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОКАЗНИКИ – для кількісної оцінки процесів мобільності використовують: показник швидкості – соціальна дистанція або число страт (економічних, професійних, політичних), які проходить індивід за певний проміжок часу; показник інтенсивності – кількість індивідів, що змінюють

соціальні позиції у вертикальному або горизонтальному напрямі за певний проміжок часу.

МОБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТИПИ – існує два основних типи соціальної мобільності: горизонтальна мобільність, якщо ми маємо перехід соціального суб'єкта з однієї соціальної групи в іншу, що розташована на тому ж самому рівні; вертикальна мобільність, якщо ми маємо переміщення соціального суб'єкта з одного соціального прошарку в інший.

НАПРЯМИ (ГОЛОВНІ) ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТА СТРАТИФІКАЦІЇ – 1) з яких класів, верств, груп складається суспільство; 2) як і завдяки чому відтворюється певна соціальна структура; 3) які основні критерії диференціації населення в суспільстві; 4) які соціальні відстані (дистанції) відокремлюють у суспільстві одні соціальні групи, верстви від інших; 5) якими соціальними взаємовідносинами пов'язані соціальні групи між собою (конфліктними, дружніми тощо); 6) яка соціальна мобільність населення, хто, з яких і в які групи переміщується та наскільки інтенсивним є цей процес.

НЕРІВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – специфічна форма соціальної диференціації, за якої окремі індивіди, соціальні групи та класи перебувають на різних щаблях вертикальної соціальної ієрархії, мають нерівні життєві шанси і можливості свого розвитку.

ОСОБА МАРГІНАЛЬНА – людина, що перебуває на межі різних соціальних систем, усвідомлюючи їх цінностне протистояння та вступає з ними у суперечність, а також не приймається жодною групою за свого.

ПЕРЕМІЩЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ – вияв вертикальної або горизонтальної соціальної мобільності, яке виражається у зміні групової належності людини.

ПЕРЕМІЩЕННЯ ВИМУШЕНЕ – сукупність територіальних переміщень людей, пов'язаних із постійною або тимчасовою зміною місця їх проживання через незалежні від них причини, переважно всупереч їх бажанню.

ПОЛІТИЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ – диференціація людей по групам в залежності від їхньої можливості суттєво впливати на хід політичних процесів в державі і світі.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА – поділ суспільства на групи, верстви, класи, які різко відрізняються матеріальним становищем, можливостями доступу до духовних і матеріальних благ, що зумовлено соціальною нерівністю.

ПРОШАРОК СОЦІАЛЬНИЙ – сукупність індивідів, котрі мають загалом однаковий соціальний статус, що забезпечує їм приблизно рівний доступ до системи благ.

ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ – вивчення соціальної стратифікації суспільства базується на таких своїх основних принципах: обов'язковість дослідження всіх верств суспільства; застосування при їх порівнянні єдиного критерію; достатність критеріїв для повного і глибокого аналізу кожної з досліджуваних соціальних верств.

ПРОФЕСІЙНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА – розшарування професій за їх соціальним престижем та можливостями особистісного розвитку.

СИТУАЦІЯ МАРГІНАЛЬНА – сукупність обставин, умов і факторів, що породжують та закріплюють стан маргіяльності соціального суб'єкта, спонукаючи та опосередковуючи його відповідну активність.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА – поділ суспільства на певні соціальні групи за такими ознаками як стать, вік та сімейний стан.

СОЦІАЛЬНО-ЕТНІЧНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА – поділ суспільства на певні соціальні групи за ознакою їх етнічної приналежності.

СОЦІАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА – сукупність тривких спільнот людей, що формуються на основі соціальної неоднорідності умов життєдіяльності в різних територіально-адміністративних утвореннях і стосунків між цими спільнотами.

СОЦІУМ МІСЬКИЙ – тип соціальності, що існує як штучно створена урбанізована територіально-поселенська спільність людей, котра зумовлена міським способом їх життя.

СОЦІУМ СІЛЬСЬКИЙ – тип соціальності, що існує як стійка спільнота людей, зумовлена природними умовами організації їх життя, сільським способом поселення та діяльності.

СТАНИ СУСПІЛЬНІ – традиційні, порівняно замкнуті соціальні групи доіндустріального суспільства, що базуються на юридично успадкованих фіксованих статусах, правах, обов'язках, а також на певних моральних нормах.

СТРАТА СОЦІАЛЬНА – соціальний прошарок індивідів, що різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства.

СТРАТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес соціального відтворення, внаслідок якого верстви (страти), групи, класи виявляються нерівними між собою і групуються в ієрархічно розміщені страти з різним престижем, власністю та владою.

СТРАТИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТИПИ – відкритий тип соціальної стратифікації, якщо індивіди легко змінюють свій соціальний статус; закритий тип соціальної стратифікації, якщо індивіди з великим трудом змінюють свій соціальний статус.

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНА – внутрішній устрій суспільства, що складається з ієрархічно упорядкованої сукупності індивідів, груп, спільнот, організацій, інститутів, об'єднаних між собою стійкими зв'язками і відносинами.

УРБАНІЗАЦІЯ – соціально-економічний процес зростання кількості міст, міського населення, поширення міського способу життя на все суспільство.

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ, СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ, СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ.

АФЕКТИВНА ДІЯ – дія, визначальною характеристикою якої є емоціональний стан соціального суб'єкта.

АБСЕНТЕЇЗМ – форма соціальної взаємодії в сучасних суспільствах, для якої характерні ухиляння члена суспільства від своїх громадянських обов'язків.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – вид взаємодії індивіда або соціальної групи з соціальним середовищем, під час якої здійснюється узгодження вимог та очікувань її учасників.

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНА – система взаємозумовлених, взаємозалежних соціальних дій, в якій дія одного суб'єкта є і причиною, і наслідком іншого суб'єкта; разом з соціальною дією як своєю складовою є найпростішим виявом соціальності, її основою.

ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОЇ – за кількістю суб'єктів взаємодії: між двома людьми, між індивідом і групою, між групами; за характером взаємовідносин суб'єктів взаємодії: односторонні та двосторонні, солідарні (узгоджені) та антагоністичні (ворожі); за терміном: короткочасні й довгочасні; за наявністю організованості: організовані та неорганізовані; за свідомістю взаємодії: усвідомлені та неусвідомлені; за «матеріальністю» обміну: інтелектуальні (ідейні), почуттєві (емоційні) та вольові.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – відповідність дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, соціальним нормам, загальним інтересам тощо.

ВІДЧУЖЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ – процес перетворення діяльності людини на ворожу стосовно неї силу, яка придушує і руйнує соціально-біологічну та морально-психічну цілісність індивіда; соціальні результати цього процесу у формі відсторонення людини від подій, що відбуваються у суспільстві.

ВІДНОСИНИ СОЦІАЛЬНІ – у широкому розумінні соціальні відносини є синонімом поняття «суспільні відносини», тобто протистоять природним відносинам та характеризують системи соціальних зв'язків між людьми, в які вони вступають у процесі соціальної взаємодії (див. також тему 3); у вузькому розумінні під соціальними відносинами розуміють систему соціально-групових відносин (соціально-класових, етнонаціональних, сімейно-шлюбних, територіально-поселенських, соціально-трудова тощо).

ГАРМОНІЯ СОЦІАЛЬНА – якість соціальних зв'язків, що передбачає їх єдність у різноманітності.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – асоціація вільних громадян, що взаємодіють між собою виключно на ґрунті власних інтересів, правових норм та спільно погоджених чи вироблених регуляторів.

ГРУПА ВЕЛИКА – численна за складом група людей, взаємодія між якими має формалізований характер, об'єднаних для певної соціальної діяльності, напр., класи, професійні, демографічні, національні спільноти тощо.

ГРУПА ЕТНІЧНА – людська спільнота, яка виникає в результаті колективного усвідомлення своєї загальної ідентичності, власної історії, об'єднана культурними звичаями, нормами, переконаннями і традиціями.

ГРУПА МАЛА – нечисленна за складом соціальна група, учасники якої об'єднані спільною діяльністю і перебувають у безпосередньому стійкому особистому спілкуванні, що є основою виникнення як емоційних стосунків, так і особливих групових цінностей і норм поведінки.

ГРУПА СОЦІАЛЬНА – сукупність індивідів, які взаємодіють певним чином на основі окремих сподівань кожного члена групи.

ГРУПОВОЇ ДИНАМІКИ ТЕОРІЯ – теорія, яка стверджує, що єдиною соціальною реальністю є окремі індивіди, які формують малі групи і вступають в їх межі у різні відносини.

ДІЯ СОЦІАЛЬНА – система вчинків, методів та способів, за допомогою яких індивід або група намагаються змінити поведінку чи думку інших людей.

ДІЯ ЦІЛЕРАЦІОНАЛЬНА – усвідомлена дія суб'єкта, спрямована на досягнення чіткої мети раціонально осмисленими засобами.

ДІЯ ЦІННІСТНОРАЦІОНАЛЬНА – дія, що заснована на вірі в її самодостатню цінність.

ДОСВІД СОЦІАЛЬНИЙ – сукупність практичних знань, умінь, навичок, звичок, звичаїв, норм, традицій, набутих соціальними суб'єктами (індивідами, групами, класами тощо) у процесі їх взаємодії, які слугують оптимізації їх взаємодії і взаємовідносин.

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНИЙ – соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп.

ІМІДЖ СОЦІАЛЬНИЙ – образ тих чи інших соціальних об'єктів, явищ, процесів, який складається в індивідуальній та суспільній свідомості і визначає відповідне ставлення до них.

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес поєднання різноманітних елементів в соціальну спільність, завдяки чому соціальна система набуває здатності до самозбереження, опору руйнівним факторам, внутрішнім і зовнішнім ускладненням тощо.

ІНТЕЛЕКТ СОЦІАЛЬНИЙ – спільна здатність індивідів правильно розуміти як свою поведінку, так і поведінку інших людей та будувати на цьому ефективні взаємовідносини.

МЕЖИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОЇ – визначені культурні стандарти, які формуються на фундаментальних цінностях.

ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОЇ – соціальні дії, орієнтовані на інших суб'єктів, які зачіпають їх життєдіяльність, інтереси і зумовлюють відповідну реакцію.

ЕЛЕМЕНТИ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНОЇ – суб'єкти взаємодії, їх взаємні очікування, цілеспрямованість діяльності.

КОМУНІКАЦІЯ – дії, свідомо орієнтовані на їх сприйняття іншими людьми.

КОМУНІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – супроводжуючий усі соціальні ситуації акт або процес встановлення значень, який відбувається у формі передавання соціальними суб'єктами інформації, які здатні до рефлексії.

КОНТРОЛЬ СОЦІАЛЬНИЙ – внутрішня та зовнішня системи процесів і механізмів, що забезпечують підтримку соціально сприятливих візрів поведінки індивідів, суспільного порядку та функціонування соціальної системи загалом.

КОНТРОЛЬ СОЦІАЛЬНИЙ ВНУТРІШНІЙ – контроль, який базується на цінностях, нормах, ролевих очікуваннях, звичаях, традиціях, що інтерналізовані індивідом в процесі його соціалізації і за допомогою якого людина самостійно узгоджує свою поведінку з існуючими суспільними нормами.

КОНТРОЛЬ СОЦІАЛЬНИЙ ЗОВНІШНІЙ – формальний (інституціональний) чи неформальний (внутрішньогруповий) контроль за поведінкою індивіда, що базується на відповідних системах санкцій.

НОРМИ СОЦІАЛЬНІ – правила поведінки загального характеру, що складаються у відносинах між людьми в зв'язку з проявом їх волі (інтересу) і забезпечуються різними засобами соціального впливу.

ПАНУВАННЯ – взаємодія, що має інституціональні форми та передбачає поділ суспільства на панівні та підпорядковані групи, а також виокремлення особливого управлінського апарату.

ПАРТНЕРСТВО СОЦІАЛЬНЕ – форма регулювання соціальних відносин між соціальними суб'єктами через розроблення і реалізацію спільних соціальних угод на визначені терміни.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА – дії і вчинки людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам, визнаним вимогам і стандартам.

ПОВЕДІНКА СОЦІАЛЬНА – форми людської активності в суспільних системах різних рівнів, що характеризують соціальність людини з боку зовнішніх проявів її діяльності.

ПОЧУТТЯ СОЦІАЛЬНІ – ірраціональна форма усвідомлення соціальними суб'єктами своїх потреб і інтересів, що є складовою ціннісно-нормативної системи регуляції їх соціальної поведінки.

РИТУАЛ СОЦІАЛЬНИЙ – форма соціально санкціонованої упорядкованої символічної поведінки, сукупність постійно повторюваних дій за встановленим порядком.

САНКЦІЇ СОЦІАЛЬНІ – розгалужена система позитивних і негативних, формальних і неформальних покарань за відхилення поведінки від соціальних норм і заохочень до їх виконання.

СТОСУНКИ МІЖСОБІСТИСНІ – це сукупність об'єктивних зв'язків та взаємодій між особами, які належать до певної групи.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНА – міра рівності і нерівності у відносинах між людьми і соціальними групами, оцінювана з позиції певного суспільного ідеалу.

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ ДІЇ – до структури соціальної дії входять: дійова особа, потреба в активації відповідної поведінки, мета дії, методи дії, інша дійова особа, на яку спрямовано дію, результат.

УКЛАД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ – цілісна система відносин між людьми в процесі матеріального виробництва, яка утворює його суспільну форму.

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНЕ – свідомий, системний, організований вплив на суспільство з метою впорядкування, вдосконалення його структури і діяльності, збереження цілісності.

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА І СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

БАЗОВІ ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – соціальні інститути сприймаються індивідами як зовнішня і об'єктивна реальність; соціальні інститути має примусову силу; соціальний інститут має моральний авторитет; соціальний інститут має історичну якість

ВІДТВОРЮЮЧА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функція закріплення та відтворення суспільних відношень за допомогою правил, що стандартизують поведінку індивідів.

ВИХОВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функція, змістом якої є процес формування особистості як соціального суб'єкта та створення оптимальних умов для цього.

ГОЛОВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – це системостворююча функція, змістом якої є організація спільної діяльності людей з метою задоволення притаманних їм соціальних потреб та інтересів.

ДЕРЖАВА – соціальний інститут, що формується в результаті виникнення і реалізації публічної влади, яка здійснює керівництво основними сферами суспільного життя, використовуючи у разі необхідності апарат примусу.

ДИСФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – діяльність соціальних інститутів, яка породжує негативні наслідки щодо ефективного функціонування соціальної системи.

ЕКОНОМІКА – соціальний інститут, що забезпечує потребу суспільства в добуванні та виробництві засобів існування людей.

ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА – це сталий комплекс правил, принципів, норм, за допомогою яких організовується практична взаємодія індивідів, що базується на раціональному обліку витрат і доходів.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ – організована соціальна система, що має стійку структуру та сукупність відповідних складових елементів для задоволення відповідної соціальної потреби.

форма організації і засіб здійснення спільної діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ – процес формування та розвитку соціальних інститутів, що відбувається у формі заміни спонтанної поведінки соціального суб'єкта на поведінку прогнозовану і керовану.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА КРИЗА – процес зниження авторитету певного соціального інституту.

ІНТЕГРАТИВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функція формування взаємної залежності та відповідальності індивідів, яке відбувається під впливом інституціоналізованих норм, правил, санкцій та системи ролей.

ІНТЕРНАЛІЗАЦІЯ – процес функціонування соціального інституту під час якого відбувається переведення зовнішніх вимог суспільства до індивіда на рівень його внутрішньої системи цінностей.

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – поширення тієї інформації, що була вироблена в межах соціального інституту з метою його збереження та взаємодії з іншими інститутами.

КРИЗА СІМ'Ї – криза соціального інституту сім'ї, що проявляється у втраті орієнтації молоді на створення власної сім'ї, у низькій народжуваності, малодітній сімейній орієнтації, збільшенні кількості розлучень, зростанні кількості позашлюбних дітей та таке інше.

ЛАТЕНТНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – прихована зовнішню не виявляючи себе функція.

ОЗНАКИ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – амбівалентність (подвійність) функцій; перевага неформальних функцій над формальними; нетривалість та постійна змінюваність функцій.

ОЗНАКИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – наявність чітких, зрозумілих функцій; перевага формальних функцій над неформальними; тривкість функцій.

ОРГАНІЗАЦІЯ – соціальний інститут, змістом якого є певна форма об'єднання людей з метою досягнення певних цілей на засадах позаособистісних стосунків.

ОСВІТА – соціальний інститут, що забезпечує потребу людства в розповсюдженні знань та соціалізації молоді.

ПРАВО – це формальний соціальний інститут, змістом якого є система санкціонованих державою правил поведінки, загальнообов'язкових для населення, що спрямовані на регулювання та охорону певних суспільних відносин і соціальних цінностей.

ПРАЦЯ – соціальний спосіб буття людини, що виявляється в цілісній сукупності матеріально-забезпечувальній, соціалізуючій, цілереалізуючій, соціогенеруючій, стратифікуючій, комунікативній та соціокультурній функцій.

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функція набування суспільством шаблонів поведінки, норм та контролю, що регулюють взаємовідносини індивідів в певній сфері їх життєдіяльності.

РЕЛІГІЯ – це соціальний інститут, що у формі віри у надприродне забезпечує потребу людства в вирішенні його духовних проблем, в першу чергу сенсу життя.

РИНОК – соціальний інститут, що інтегрує соціальні дії людей у всіх сферах суспільства (виробничій, побутовій, освітній тощо), перетворюючи ці дії у поведінку економічних суб'єктів, тобто таких суб'єктів, що обмінюються результатами своєї діяльності у формі економічних відносин.

РИНОК ПРАЦІ – це складний соціальний інститут, що виникає в умовах ринкової економіки, функцією якого є організація специфічних відносин між роботодавцями і робочою силою з приводу використання останньої у процесі трудової діяльності.

СІМЕЙНА ПОЛІТИКА – діяльність державних та інших суспільних служб відносно соціального захисту сім'ї і надання адресної допомоги сім'ям певних типів.

СІМ'Я – соціальний інститут, що забезпечує потребу людства в відтворенні роду.

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ОСВІТИ – 1) загальне і професійне навчання молоді; 2) відтворення та розвиток соціальної структури суспільства; 3) вплив на соціалізацію індивідів та на духовне життя суспільства в цілому.

СПЕЦИФІЧНІ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функції, що притаманні лише тим чи іншим інститутам.

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – структура соціального інституту складається з: рольової системи, а також соціальних норм і статусів; сукупності звичаїв, традицій та правил поведінки; формальних і неформальних організацій; сукупності правових норм і закладів, що регулюють відповідні сфери суспільних відносин; відповідного до соціального інституту комплексу соціальних дій.

ТРАНСЛЯЦІЙНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функція розповсюдження соціального досвіду серед все більшого кола індивідів, а також наступних поколінь за допомогою відповідних механізмів.

ТРУДОВА ПОВЕДІНКА – це соціальний інститут, що за своєю сутністю є сукупність соціально-функціональних дій та вчинків, визначених професійно-кваліфікаційними потребами, обов'язками і формами суспільно-виробничої діяльності.

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – наявність відповідної соціальної потреби, засобів задоволення цієї потреби, відповідних ресурсів та відповідного культурного середовища.

УНІВЕРСАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функції, що притаманні усім соціальним інститутам без винятку.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ – головні соціальні інститути, що створюють «скелет» суспільства, а саме: економічний; політичний; сімейний; релігійний; освітній.

ЦЕРКВА – це соціальний інститут у формі організації віруючих, яка складається в процесі розвитку віровчення в межах однієї релігії, з притаманною для неї системи обов'язкових догматів, обрядів (культів) і особливою ієрархією управління.

ЯВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ – функції соціального інституту, які відкрито визнані усіма членами суспільства.

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ. СОЦІАЛЬНІ-ТРУДОВІ ПРОЦЕСИ.

АКОМОДАЦІЯ – соціальний процес, завдяки якому соціальні суб'єкти, в першу чергу соціальні групи, пристосовуються до існування один одного і співіснують без потреби ліквідації головних відмінностей між ними.

АСИМІЛЯЦІЯ – один із основних соціальних процесів, в ході якого меншість, приймаючи цінності, норми поведінки та культуру більшості, кінець-кінцем поглинається цією більшістю.

ГЛОБАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС – соціальний процес, який поширюється на увесь відповідний соціальний простір.

ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – модель соціального процесу, що розглядає його у часовому вимірі, аналізуючи при цьому такі його вміння як стадії (фази), тривалість, інтенсивність, темп, ритм, стан та оборотність.

КЛАСИЧНИЙ ЕВОЛЮЦІОНІЗМ – концепція неуклінного соціального розвитку, за якою процеси, що відбуваються в суспільстві, мають тенденцію к поширенню, ускладненню та диференціації.

КОМПРОМІС – різновид процесу пристосування, за яким індивід або група у зовнішній формі частково або цілком приймають нові цілі і способи їх досягнення, внутрішньо не погоджуючись з ними.

КОНКУРЕНЦІЯ – соціальний процес досягнення соціальним суб'єктом винагороди шляхом відсторонення або випередження іншого соціального суб'єкта, що прагне до ідентичної цілі.

КОНФЛІКТ – один із основних соціальних процесів, в якому індивід або група прагнуть досягнення власних цілей (задоволення потреб, реалізації інтересів)

шляхом усунення, знищення чи підпорядкування собі іншого індивіда або групи з близькими чи ідентичними цілями.

КООПЕРАЦІЯ – один із основних соціальних процесів, який виникає у формі спільної діяльності з приводу досягнення бажаної цілі.

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ – соціальні процеси класифікують за їх формою, кінцевими результатами, рушійними силами, часовими параметрами, характером обізнаності людей відносно них, рівнем соціальної реальності, на якому вони діють, діє процес.

ЛОКАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС – соціальний процес, що охоплює лише частину відповідного соціального простору

МОРФОГЕНЕТИЧНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, наслідком яких є радикальні зміни в суспільстві

ОДНОЛІНІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси соціальних змін, які завжди здійснюються в одному напрямі, проходять одні й ті ж стадії та мають одні й ті ж результати.

МАСШТАБ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – соціальний простір, на який поширюється соціальний процес; залежно від параметрів можна вирізнити локальні і глобальні процеси.

МУЛЬТІЛІНІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, що відбуваються в соціальній системі хоча й одночасно, але в різних напрямках, з різною інтенсивністю та різними наслідками.

НЕЛІНІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, що призводять до якісної зміни соціальної системи.

ЦИКЛІЧНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, що мають коливальний характер.

СТАГНАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – зниження розвитку суспільства чи окремих його сторін, згасання тих чи інших соціальних процесів під впливом відповідних негативних факторів.

МАКРОРІВЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ – процеси, що здійснюються на рівні усього суспільства, держави, регіону, етнічної групи тощо.

МІКРОРІВЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ – процеси, що здійснюються на рівні індивідів та їх безпосередніх об'єднань.

ОСНОВНІ ВИДИ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ – кооперація; конкуренція; конфлікт; пристосування; асиміляція; амальгаляція.

ПРИСТОСУВАННЯ – один із основних соціальних процесів, змістом якого є прийняття індивідом чи групою культурних норм, цінностей і еталонів поведінки нового середовища, у випадку, коли норми, цінності та еталони поведінки, що засвоєні у старому середовищі, не задовольняють нагальні потреби.

ПРОГРЕС І РЕГРЕС – співвідносні процеси розвитку суспільства або його частин по висхідній лінії і повернення цього розвитку до вже відживших форм.

ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНИЙ – послідовна зміна станів суспільства або окремих його систем.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИЙ – тип змін у суспільстві, що відзначається переходом усіх соціальних відносин до якісно нового стану.

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ – напрям соціології, який вирішує завдання оцінки соціальних процесів, виявлення проблем і суперечностей їх

розвитку, глибини і ґрунтовності їх зв'язків та взаємодії з соціальними організаціями, соціальними суб'єктами тощо.

СОЦІАЛЬНА ДЕЗОРГАНІЗАЦІЯ – сукупність соціальних процесів, які в межах певної спільноти спричиняють дії, що не відповідають прийнятним нормам, оцінюються негативно і перевищують той оптимум функціонування цих процесів, за яким відбувається руйнація колективного життя.

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ – тип руху соціальних явищ та соціальних структур, що виявляється у виникненні, деформації та зникненні певних елементів соціальної системи, трансформації її внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

СПЛАНОВАНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, що виникають «зверху».

СПОНТАННІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – соціальні процеси, що виникають «знизу», з боку широких мас суспільства.

СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – модель соціального процесу, що визначає його зміст, форму, учасників, напрям і масштаб.

СУБ'ЄКТНА ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – здійснення соціального процесу у формі послідовних дій суб'єкта.

ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – модель соціального процесу з боку визначення напрямів його оптимізації та винайдення для цього адекватних шляхів, способів і методів.

ТЕХНОЛОГІЧНА ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – найвища ступінь розвитку соціального процесу, за якою він свідомо здійснюється у формі раціоналізованого дотримання певної технології.

ТРАНС МУТАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ – процеси, наслідком яких є модифікація існуючих параметрів функціонування суспільства.

ФАКТОРНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – модель соціального процесу, що розглядає його з боку причин (джерела, умови і факторні змінні), які викликали (детермінували) цей процес.

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЧАСУ – функція синхронізації одночасних дій; функція організація послідовності дій; функція визначення інтенсивності дій в певному проміжку часу.

ЦИКЛ СОЦІАЛЬНИЙ – будь-яка зміна соціальної системи (або її окремих частин), що періодично відтворюється, повертаючи таким чином цю систему до первісного стану.

ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ.

АГРЕСІЯ СОЦІАЛЬНА – вороже відношення та дія (індивідуальна або колективна), що спрямована на знищення іншого і яка супроводжується емоціями гніву та страху.

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – вид управління по вивченню конфліктної ситуації, що здійснюється в наступних напрямках: ідентифікація цілей учасників конфлікту; визначення проблемної ситуації, що передувала конфліктові; встановлення факторів, які сприяли перетворенню проблемної

ситуації у конфлікт; вивчення впливу особистісних факторів на виникнення конфлікту.

АНОМІЯ – стан суспільної системи, для якого характерна відсутність загально прийнятих цінностей і норм як універсальних регуляторів соціальної поведінки людей.

АНТАГОНІЗМ СОЦІАЛЬНИЙ – форма вияву суперечностей та конфліктів між класами, групами, спільнотами, що характеризується непримиренністю соціальних інтересів, позицій, систем цінностей і якій притаманна гострота перебігу та розв'язання цих суперечностей і конфліктів.

БОЙКОТ – проста форма соціального конфлікту, змістом якої є цілковита або часткова відмова від дій, що слугують інтересам протилежної сторони.

БУНТ – складна та крайня форма соціального протесту, що має вигляд стихійних агресивних, але короточасних дій.

ГРОМАДСЬКА НЕПОКОРА – ненасильницька форма протесту громадян проти держави, що відбувається у вигляді їх відмови від виконання своїх обов'язків та розпоряджень влади і відкритого умисного правопорушення.

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА – велике військове протиборство за володіння політичною владою між великими суспільними групами в рамках однієї країни.

ДАРВІНІЗМ СОЦІАЛЬНИЙ – теорія, за якої усе суспільне життя розглядається як арена безперервних конфліктів між індивідами, групами, спільнотами, соціальними рухами, соціальними інститутами тощо.

ДАРЕНДОРФА КОНЦЕПЦІЯ КОНФЛІКТУ – теорія німецького соціолога Дарендорфа, за якою конфлікт і інтеграція є рівнозначними аспектами суспільства, діалектично прив'язаними один до одного і лише виходячи з їх комбінації, можна більш-менш вичерпно описувати суспільні процеси.

ДЕСТРУКТИВНА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ – схильність до розв'язання конфлікту і його поглиблення за рахунок знищення супротивника.

ДИНАМІЗУЮЧА ФУНКЦІЯ КОНФЛІКТУ – в соціальному конфлікті закладена можливість швидшими темпами здійснювати соціальні зміни, розвиваючи тим самим суспільство.

ДИФЕРЕНЦІЮЮЧА ФУНКЦІЯ КОНФЛІКТУ – наслідком соціального конфлікту може бути зміна соціальної структури, завдяки чому зникають одні спільноти і виникають інші.

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ КОНФЛІКТУ – близька до сигнальної функції, але ширша за неї, оскільки не тільки констатує наявність соціального напруження, а й дає інформацію відносно причин, які породили конфлікт.

КОЗЕРА КОНЦЕПЦІЯ КОНФЛІКТУ – теорія конфліктного тлумачення суспільного життя, що запропонував американський соціолог Козер, за якою конфлікт має позитивні функції, оскільки він є «запобіжний клапан», дія якого приводить соціальний механізм у відповідність новим умовам.

КОМПРОМІС СОЦІАЛЬНИЙ – спосіб розв'язання та запобігання соціальних конфліктів, протистоянь з допомогою взаємних поступок між конфліктуючими силами, що є умовою соціального миру між ними.

КОНСТРУКТИВНА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ – прагнення уникнути конфлікту, знайти вирішення, яке задовольняє усіх.

КОНФЛІКТ – визначення конфлікту має декілька доповнюючих одне одного формулювань, а саме: 1) це неминуха і універсальна суперечність, яка притаманна будь-якій системі і виступає джерелом її змін; 2) це якість або стан системи, що знаходиться у розвитку; 3) це різновид взаємодії суб'єктів, що характеризується подоланням протидії.

КОНФЛІКТ ДИСФУНКЦІЙНИЙ – тип конфлікту, наслідки якого призводять до звуження позитивних функцій і перспектив розвитку соціальної системи.

КОНФЛІКТ КОМУНІКАТИВНИЙ – конфлікт, що зумовлений усвідомленим відхиленням від кодифікованої характеристики комунікативної ролі.

КОНФЛІКТ ЛАТЕНТНИЙ – форма конфлікту, за якої відсутні його усвідомлення та явні прояви боротьби, хоча отримані результати свідчать саме про наявність цієї боротьби.

КОНФЛІКТНА МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА – теорія Р.Дарендорфа за якою наявність конфлікту в суспільстві: природньо і неминуче; притаманно будь-якому типу суспільства; є джерелом змін у суспільстві.

КОНФЛІКТ ПОЗИЦІЙНИЙ – тип соціально-рольової взаємодії між індивідами, групами або ж підрозділами в організації, обумовлений їх прагненнями реалізувати протилежні рольові (функціональні, професійні) позиції і інтереси, що об'єктивно закладені у формальній структурі організації.

КОНФЛІКТ СОЦІАЛЬНИЙ – зіткнення інтересів різних соціальних груп, окремий випадок соціальних суперечностей, одна з їх форм, що характеризується наявністю вираженого протистояння суспільних сил.

КОНФЛІКТ СОЦІАЛЬНИЙ ТРУДОВИЙ – різновид соціального конфлікту, стадія максимального розвитку суперечностей між соціальними суб'єктами соціально-трудова відносин (соціальними чи соціально-професійними групами) безпосередньо у трудовій чи пов'язаних з нею сферах діяльності.

КОНФЛІКТНА СИТУАЦІЯ – передконфліктний стан відносин суб'єктів соціальної взаємодії, який обумовлений їх усвідомленням об'єктивної або суб'єктивної суперечності, розбіжності потреб, інтересів, цілей тощо і потенційною готовністю сторін до дій щодо реалізації власних інтересів шляхом подолання протидій.

КОНФЛІКТОЛОГІЯ – система знань про закономірності та механізми виникнення і розвитку конфліктів, а також про принципи і технології управління ними.

КОНФЛІКТОЛОГІЇ ПРЕДМЕТ – предметом конфліктології є конфліктна взаємодія учасників конфлікту, а також причини та засоби вирішення різних конфліктів.

КОНФЛІКТУ СОЦІАЛЬНОГО ТЕОРІЯ – протилежний функціоналізму напрям розвитку соціологічної думки ХХ ст., пов'язаний з вивченням фундаментального значення конфліктів в соціальному житті.

КОНФОРМІЗМ СОЦІАЛЬНИЙ – некритичне сприйняття та наслідування особистістю панівних думок і стандартів поведінки в суспільстві, стереотипів масової свідомості, традицій, принципів та таке інше.

КОНФОРМІСТСЬКА МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ – схильність скоріше поступатися і підкорятися, ніж продовжувати конфлікт, що об'єктивно

сприяє чужим агресивним проявам, хоча й інколи може відігравати і позитивну роль.

НАПРУЖЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – хиткий стан соціально-політичних відносин, що виникає в наслідок дії дестабілізуючих факторів, виявляється у зростанні негативних соціальних настроїв та деструктивної поведінки і здатний порушити рівновагу суспільних сил, ставлячи при цьому під загрозу стабільність у суспільстві.

ОБ'ЄКТ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – соціальний процес або сфера соціальної реальності, які містять в собі конфлікт або протиріччя.

ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ – розповсюдження незадоволення сформованим порядком речей у широких масштабах, втрата довіри до керівників, песимістичне оцінювання майбутнього, невпевненість в завтрашньому дні.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ – тип організаційної поведінки, заснований на зіткненні і боротьбі активно взаємодіючих суб'єктів (людей, груп, підрозділів, організацій), для яких характерні відсутність взаємної згоди або розбіжність інтересів, цілей, поведінкових стратегій, цінностей, культурних норм, соціальних позицій тощо.

ПАТОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНА – специфічна форма відхилення від інституціонально обумовлених вимог до соціальної поведінки, що за певних умов породжує нетерпимість (соціально-класову, національну, расову, релігійну, побутову тощо).

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ – проста форма соціального конфлікту, яка використовується сильнішою стороною з метою застрахати чи скомпроментувати протилежну сторону.

ПРОТЕСТ СОЦІАЛЬНИЙ – протидія осіб, соціальних груп або організацій з метою виразити непогодження у відповідь на дії, заходи або наміри інших соціальних суб'єктів, що утискають чи дискримінують їх соціально-економічні, політичні, правові, трудові, культурні, етнічні, релігійні права та інтереси.

ПРОТЕСТНА ПОВЕДІНКА – соціально-особистісна, суб'єктивна форма прояву соціального протесту, яка реалізується у протестних акціях соціального суб'єкта (індивіда, групи тощо).

ПРОТЕСТНИЙ РУХ – громадський рух різних форм прояву, спрямований проти явищ і процесів суспільного життя, що засуджується громадськістю.

ПРОТЕСТУ АКЦІЯ – тісно пов'язана с конфліктом дія (одноосібна, групова, локальна, регіональна, державна), що свідчить про неприйняття певної ситуації, заява про незгоду з певними діями або позицією, тим чи іншим рішенням, заперечення, відмова від здійснення тієї чи іншої дії.

РОЗБАЛАНСОВАНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – стан суспільства, що характеризується відсутністю гармонії між елементами соціальної системи, домінуванням тенденцій до загострення суперечностей, що проявляється у розгортанні все більшої кількості соціальних конфліктів.

САБОТАЖ – проста форма соціального конфлікту, змістом якого є свідомі, часто приховані дії з метою нанесення збитків інтересам протилежній стороні.

СИГНАЛЬНА ФУНКЦІЯ КОНФЛІКТУ – конфлікт сигналізує суспільству про соціальне напруження, спонукаючи його тим самим до прийняття відповідних заходів.

СЛОВЕСНА АГРЕСІЯ – проста форма соціального конфлікту, що полягає у використанні звинувачень, образ, розповсюдження дезінформації з метою дискредитації суперника в очах суспільної думки.

СОЦІАЛЬНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ – показник високого рівня соціальної, в першу чергу економічної, нерівності між суспільними групами, завелику соціальну дистанцію між ними, що поляризує суспільство, доводячи його частини до протистояння між собою, тобто породжуючи конфлікт між ними.

СОЦІАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ – радикальна зміна соціально-політичного устрою яка здійснюється насильницьким шляхом, при цьому відбувається зміна форм власності, зміна ідеології, правил і символів політичної гри.

СТАДІЇ (ДИНАМІКА) РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – зародження конфлікту (латентна стадія), передконфліктна стадія (оцінювання власних ресурсів та розроблення можливих сценаріїв розвитку подій), ініціююча стадія (зовнішня подія, що викликає конфлікт), ескалація (наростання) конфлікту, кульмінація (критична) конфлікту, стадія згасання конфлікту, постконфліктна ситуація.

СТРАЙК – одна з гострих форм соціального трудового, інколи політичного, конфлікту, який має групову, організовану та гласну форму, ціллю якого є вплив на органи управління, досягнення чого відбувається шляхом відмови соціального суб'єкта від участі у регламентованій трудовій діяльності.

СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ – існує п'ять основних стратегій поведінки в конфліктній ситуації: 1) уникнення, 2) суперництво (боротьба, примушування), 3) компроміс, 4) співробітництво, 5) пристосованість (поступки).

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – до структури соціального конфлікту включають такі його основні елементи: учасники конфлікту, умови перебігу конфлікту, образи конфліктної ситуації, можливі дії учасників конфлікту, наслідки конфліктних дій.

СУСПІЛЬНИЙ ПРОТЕСТ – складна форма соціального конфлікту у вигляді публічних дій, що демонструють несхвалення керівництва (громадянська непокоря, мітинги, демонстрації, загальнонаціональні страйки тощо).

ТЕРОРИЗМ – найбільш агресивна форма протестного конфлікту, яка використовується меншістю з метою оволодіння владою або з метою захистити свої права за рахунок залякування влади або окремих осіб.

ТИПОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – існує чотири загальних типа конфліктів: внутрішньоособистісний, міжособистісний, між особистістю та групою, міжгруповий.

ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ – проста форма соціального конфлікту, за якої суперники використовують напади, вбивства, бійку, терористичні акти, збройну боротьбу.

ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ – виокремлюють прості форми соціальних конфліктів і складні форми, що, за правило, складаються з декількох простих форм.

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ЗАГАЛЬНІ – розрізняють явні (наслідки співпадають з метою) і латентні (наслідки відрізняються від намірів і спостерігаються з плином часу) функції соціального конфлікту, конструктивні, якщо маємо позитивні наслідки, і деструктивні, якщо маємо негативні наслідки, функції соціального конфлікту.

ТЕМА 10. ОСОБИСТІСТЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ.

АВТОРИТЕТ – ступінь визнання групою людей чи суспільством особистих і ділових якостей особистості.

АДАПТАЦІЯ – пристосування особистості до нового соціального середовища, а частково і пристосування до себе цього середовища з метою співіснування та взаємодії.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНА – несумісність норм, цінностей, оцінок, почуттів, станів свідомості особистості, що характеризується подвійним, суперечливим її ставленням до соціальної реальності.

АЛЬТРУЇЗМ – система ціннісних орієнтацій особистості, за якої основним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини чи соціальної спільноти.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ – стан особистості, що характеризується відсутністю мінімальної пристосованості до вимог, які висуваються суспільством до поведінки, і ґрунтується на неуспішній соціалізації.

ВЗІРЕЦЬ КУЛЬТУРНИЙ – еталон, на який орієнтується індивід у своїх реакціях на ситуацію, що вважається важливою для нього самого та для його референтної групи, аби поводитись відповідно до очікувань і не потрапити в конфлікт з іншими індивідами.

ВІДДЗЕРКАЛЕНЕ «Я» – одна з перших соціологічних теорій особистості, за якою вирішальна роль у формуванні особистості належить взаємодії індивіда з іншими людьми, завдяки чому він усвідомлює думку інших про себе.

ВІК СОЦІАЛЬНИЙ – умовний рівень соціальних досягнень індивіда (кар'єра, суспільний стан, сімейний статус тощо) порівняно із статистичним середнім рівнем досягнень людей одного з ним віку.

ВІКОВО-РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ (ЕКСПЕКТАЦІЇ) – норми і вимоги соціального оточення, які висуваються перед людиною на тому чи іншому її віковому етапі і які полягають в очікуванні від неї освоєння певних ролей, що відповідають даному вікові і соціальному статусові.

ВІРА – невід'ємна складова соціального механізму життєдіяльності людини, змістом якої є система ідей і образів про навколишній світ, що набувають значення самодостатніх, тобто не потребуючих доказів, норм і цінностей і таким чином стають орієнтиром соціальних зв'язків, відносин та дій особистості.

ВИХОВАННЯ – процес соціокультурного становлення та розвитку особистості, в ході якого, залежно від спрямованості впливу, здійснюється засвоєння особистістю соціального досвіду, знань, зразків і норм поведінки, цінностей культури.

ДІЯЛЬНІСТЬ – форма активності людини, що виявляється у цілеспрямованій зміні та перетворенні світу та людської свідомості.

ДИСПОЗИЦІЇ – фіксована соціальним досвідом людини її схильність до певного сприйняття умов діяльності й до певних дій за даних умов.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – емоційно-когнітивний процес неусвідомлюваного ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, зразком, що допомагає йому успішно опанувати види соціальної діяльності, засвоювати і перетворювати соціальні норми й цінності, приймати соціальні ролі.

ІДЕНТИЧНІСТЬ – відчуття, усвідомлення індивідом своєї належності до певної спільноти, групи людей.

ІДЕНТИЧНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – результат самоототожнювання індивіда з тими групами й спільнотами, які він сприймає як «свої», стосовно яких він найбільшою мірою здатний відчувати і сказати «ми».

ІНДИВІД – представник соціальної спільноти (суспільства, класу, прошарку, соціальної групи), якому притаманні її основні соціально-демографічні або соціально-професійні характеристики.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ – процес формування людини як відносно самостійного суб'єкта в ході історичного розвитку суспільних відносин; є персоніфікованою формою реалізації соціальних функцій, а також особистісних і ділових якостей, необхідних для ефективного виконання соціальної ролі.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ – неповторне поєднання природних та набутих у процесі соціалізації рис і здібностей індивіда.

ІНТЕРЕСИ ОСОБИСТОСТІ – усвідомлене вираження соціальних потреб особистості через його місце (статус) у системі соціальних відносин та взаємодій з приводу умов та засобів задоволення цих потреб.

ІНСТИТУТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – відносно стійкі типи і форми соціальної практики з передавання соціальних норм, культурних цінностей і способів поведінки індивідам для забезпечення їх інтеграції в суспільство.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ – процес засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, установок, стереотипів, що належать тим, з ким вони взаємодіють.

КОНФОРМІЗМ СОЦІАЛЬНИЙ – феномен групового тиску на особистість, який породжує у неї пасивне пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами.

КОНФОРМНА ПОВЕДІНКА – дія людини, яка проявляється у її податливості реальному чи уявному тиску групи, у зміні установок і вчинків відповідно до позиції спільноти, до якої вона причетна.

ЛЮДИНА – біопсихосоціальна істота, суттю якої є її універсальна причетність до родової біосоціокультурної організації.

МАСКА РОЛЬОВА – стереотипна модель поведінки особистості у ситуації, що є типовою для виконання цієї особистістю певної соціальної ролі.

МОТИВ – суб'єктивне спонукання особистості до діяльності, до включення її в певну систему відносин, сформоване в процесі реальної участі людини у соціальній практиці.

МОТИВАЦІЯ – сукупність тривких мотивів та конкретно закріплених у життєвому досвіді людини її певних потреб.

МОТИВ СОЦІАЛЬНИЙ – усвідомлене спонукання до діяльності, що є властивістю особистості і виникає за вищої форми відображення потреб.

ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ – притаманні людині загальні риси у межах функціонування груп, колективів, держав та інших соціальних спільнот.

ОСОБА – поняття, яке розкриває предметні ознаки індивідуальності стосовно окремих соціальних структур – груп, колективів, організацій, рухів тощо (напр., особа політика)

ОСОБИСТІТЬ – відносно стійка система соціально значущих та індивідуальних рис, що формуються у процесі соціалізації і є продуктом індивідуального досвіду та соціальної взаємодії.

ОСОБИСТІТЬ АВТОРИТАРНА – тип особистості з догматичним мисленням, із схильністю керуватись застарілими стереотипами, з прагненням нав'язувати іншим свої стереотипи.

ОСОБИСТІТЬ БАЗИСНА – типова для певної культури, соціуму, спільноти, групи особистість.

ОСОБИСТІЙ СТАТУС – місце індивіда в малій соціальній групі, яке залежить від того, як його оцінюють і сприймають члени групи.

ПОТРЕБИ СОЦІАЛЬНІ – потреби, що зумовлені суспільною природою людини, а саме потреба в спілкуванні, потреба в обміні духовними здобутками, в праці, матеріальній і духовній підтримці тощо.

ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ – предметом соціології особистості є два взаємозалежні напрями пізнання: соціальна сутність людини (онтологічний аспект) та закони становлення і змін особистості у процесі її життя в соціумі (гносеологічний аспект).

ПРЕСТИЖ – оцінка суспільством чи соціальною групою суспільної значимості тих чи інших позицій, що займає особистість.

РИСИ ОСОБИСТОСТІ ГОЛОВНІ – самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, відповідальність за свої вчинки, певна автономність відносно суспільства.

СЕНС ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ – стійка, домінуюча спрямованість моральної свідомості особистості, що зумовлює провідні ціннісні орієнтації і стратегічні цілі її соціального буття.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, що впливають на її свідомість і поведінку.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО «Я» – комплекс уявлень індивіда відносно своєї внутрішньої сутності, та виокремленості із соціального середовища і протиставлення себе іншим «Я».

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес становлення і розвитку особистості, суттю якого є засвоєння індивідом упродовж життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки, що дає йому змогу функціонувати у суспільстві.

СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ – галузь соціологічної науки, предметом якої є особа як об'єкт і суб'єкт суспільних відносин в межах відповідної культури суспільства на рівні взаємозв'язків особистості і соціальних спільнот, особистості і суспільства.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ – це дії особистості в межах тієї сукупності прав, привілеїв і обов'язків, які визначені певним її статусом.

СОЦІАЛЬНА ЯКІСТЬ ЛЮДИНИ – сукупність взаємопов'язаних елементів, які зумовлені особливостями соціальної взаємодії особистості з іншими людьми у конкретних історичних умовах.

СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ – усвідомлення людиною своєї соціальної сутності, свого місця в суспільстві.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – функціональна підсистема особистості, що здійснює внутрішню регуляцію на пряму соціальної діяльності людини; комплекс суб'єктивних відносин людини зі світом і з собою, що утворює психологічний механізм мотивації і цільової орієнтації її соціальної активності.

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ РОЛІ – складається з двох основних під структур: об'єктивної основи ролі і суб'єктивного стилю її виконання.

УСПІХ ЖИТТЄВИЙ – комплекс уявлень, сформований на ґрунті суспільних вимог (норм, цінностей, стандартів), очікувань та визнання актуальних і потенційних індивідуальних досягнень, які оцінюються як високі, престижні взірцеві у стратифікованому суспільстві.

УСТАНОВКА СОЦІАЛЬНА – стійка схильність, готовність індивіда до дії, орієнтованої на соціально значущий об'єкт; психологічне переживання людиною цінності, значення, змісту соціального об'єкта, стан свідомості індивіда відносно певної соціальної цінності.

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ – визначальна мотиваційна світоглядно-методологічна діяльність людини, підпорядкована свідомо обраній цілі або суспільству, життєвій позиції.

ЦІЛЕРАЦІОНАЛЬНА ДІЯ – усвідомлена дія суб'єкта, спрямована на досягнення чіткої мети раціонально осмисленими засобами.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ – 1) установки, що спрямовують діяльність людини на використання певних матеріальних чи духовних цінностей; 2) оцінні судження особистості відносно світу та свого місця в ньому, що формують змістову складову її спрямованості.

ЦІННІСТЬ – ставлення особистості до матеріальних і духовних явищ, за допомогою яких вона задовольняє свої потреби, надаючи їм при цьому відповідних соціальних рис.